

УДК: 347.61

[https://orcid.org/ 0000-0002-1684-3008](https://orcid.org/0000-0002-1684-3008)DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2021-2-10-73-84>**Савицька Світлана Леонідівна**

кандидат юридичних наук, доцент,

кафедри правосуддя

Юридичного факультету

Інституту управління та технологій

Державного університету інфраструктури та технологій,

м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ Й РОЗВИТКУ СІМЕЙНИХ ФОРМ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Анотація: Стаття присвячена проблемам інституційного догляду та виховання дітей, розвитку сімейних форм виховання для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з метою забезпечення найкращих інтересів дитини та її благополуччя.

Ключові слова: сім'я, дитинство, материнство, батьківство, дитина-сирота, дитина, позбавлена батьківського піклування, сімейні форми виховання.

Annotation: The article is devoted to the problems of institutional care and upbringing of children, development of family forms of education for orphans and children deprived of parental care in order to ensure the best interests of the child and his well-being. The author notes that almost every sphere of a child's life needs special attention, legislative regulation and state control over the observance of children's rights. In addition, the rights of the child as a separate category of human rights need to be enshrined in law, taking into account the need for special treatment of the child by the state and society, taking into account physiological and psychological characteristics, needs and interests of the child. It is noted that in 1991 Ukraine ratified the UN Convention on the Rights of the Child, which is a fundamental international document that defines the main vectors of the state's work in the field of child protection. Having ratified the Convention on the Rights of the Child, Ukraine has undertaken the obligations set out, in particular, in Article 3: or the legislature, the best interests of the child shall be a primary consideration. However, the actual active application of the Convention on the Rights of the Child in Ukraine began only after 2004. Thus, in 2004 a new Family Code of Ukraine came into force, which defined: strengthening the family as a social institution and as a union of individuals; affirming a sense of duty to parents, children and other family members; building family relationships on a parity basis, on feelings of mutual love and respect, mutual assistance and support; providing each child with family upbringing, opportunities for spiritual and physical development.

Given Art. 5 of the Family Code of Ukraine, which stipulates that the State protects the family, childhood, motherhood, fatherhood, creates conditions for strengthening the family. The state creates conditions for motherhood and fatherhood, ensures the protection of the rights of mother and father, materially and morally encourages and supports motherhood and fatherhood. **The state ensures the priority of**

family upbringing of the child. The state takes under its protection every orphan and child deprived of parental care.

It is obvious that the direction of the state in protecting the rights and interests of children was changed and instead of improving the functioning of orphanages and boarding schools, the law provided for the creation of family forms of education for orphans and children deprived of parental care as an alternative to boarding schools.

Thus, the author sees that since independence, Ukraine has changed its state policy in the field of protection of children's rights, recognizing family forms of education for orphans and children deprived of parental care more favorable for the proper upbringing and development of the child. However, the inconsistency of state actions in this area to create legislation, the necessary coordination between the legislative and executive branches of government, lack of educational work among society, etc. leads to slow changes in the system of placement, education, socialization of orphans and children deprived of parental care. a comprehensive approach is needed in various spheres of state activity with the use of interdepartmental coordination of various fields, especially the activities of psychologists, teachers, social workers, doctors, employees of children's services, etc.

Key words: *family, childhood, motherhood, fatherhood, orphan, child deprived of parental care, family forms of upbringing.*

Постановка проблеми. Статтею 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ст. 51 Конституції України).

Враховуючи, що діти в державі є найуразливішою категорією осіб, захист прав та інтересів дітей завжди було і є пріоритетним питанням в Україні. З часу створення незалежної України, держава безупинно робить все можливе для найефективнішого захисту прав та інтересів дитини.

Майже кожна сфера життя дитини потребує особливої уваги, законодавчого врегулювання та державного контролю за дотриманням прав дитини. Права дитини як окрема категорія прав людини потребують юридичного закріплення, із врахуванням необхідності особливого ставлення для дитини з боку держави і суспільства, з урахуванням фізіологічних і психологічних особливостей, потреб та інтересів дитини. Особлива увага держави сконцентрована на забезпеченні прав і найкращих інтересів дитини на виховання та розвиток дітей у сім'ї або середовищі, максимально наближеному до сімейного.

За роки існування незалежної України законодавство в сфері захисту прав та інтересів дитини поступово змінювалось. І на сьогодні ні у кого не виникає сумнівів в неефективності системи інституційного догляду та виховання дітей. Саме тому безпека і благополуччя дитини є пріоритетом державної політики, а

збереження сім'ї для дитини визначено головною умовою забезпечення найкращих інтересів дитини та її благополуччя.

Однак, виникає питання, чому при повному розумінні негативного впливу інституційного догляду на розвиток дітей, їх подальшу соціалізацію та якість життя, правильну державну політику в цьому питанні, при впровадженні відповідних програм у сфері охорони дитинства та зміні законодавства, дитячі будинки та інтернатні заклади існують і по сьогодні в них влаштовують дітей?

Передумови виникнення закладів інституційного догляду і виховання дітей в Україні, особливості державного управління та державна підтримка таких закладів, відсутність популяризації сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування має свої історичні коріння та зумовлювалась конкретними історичними обставинами.

Питання опіки над сиротами для українців було актуальним навіть за часів Київської Русі з центром у Києві. Цікавим є той факт, що у 911 році опіку над людьми, які потребували соціальної допомоги, зокрема дітьми-сиротами здійснювали князі, а поряд з цим існувала і інша форма – допомога громади.

З приходом на терени України релігії християнства розпочинається новий етап становлення суспільної свідомості. Основою моральних цінностей стають християнські заповіді. Діти-сироти та діти-інваліди починають сприйматись з особливим милосердям, з позиції любові до ближнього. В цей період офіційна опіка над життям сиріт надавалась монастирям.

В період існування козацької держави через численні війни проблема сирітства була надзвичайно гострою. Козаки привозили на Січ дітей-сиріт. Для них створювались школи, де хлопців навчали військовій справі. Також за часів козацтва існувала мережа притулків, які називали шпиталями.

На українських землях у складі Російської імперії, були сформовані сучасні мережі закладів інституційного догляду та виховання дітей. Зокрема, за часів правління Петра I у 1715 році був виданий указ про створення при церквах закладів, до яких би приносили незаконнонароджених дітей, що мали утримуватись за рахунок губернських коштів. Тобто процес створення та фінансування інституцій для дітей-сиріт був документально підтриманий на державному рівні.

У 1764 році за часів правління Катерини II був перший виховний будинок для незаконнонароджених дітей-сиріт у Москві, згодом у інших містах. Через велику кількість дітей у закладах такого типу відзначалась висока смертність вихованців. Прийняття нового адміністративного Зводу законів про губернії Катериною II (1775) передбачало організацію спеціального органу – приказів суспільної опіки. У кожній губернії створювався такий приказ під головуванням цивільного губернатора. Він охоплював як інститути підтримки, так і інститути контролю – народні школи, лікарні, сирітські будинки, аптеки, богодільні; будинки для невиліковних хворих, для душевнохворих, трудові тощо [1].

На початку XIX століття виникає нова система інтернатних закладів, яка спрямовувалась на утримання солдатських дітей, через те що родини, не могли самостійно виховувати дітей.

Початок XX століття знаменується складними соціально-політичними умовами в середині країни. Перша світова війна, революційна ситуація,

багатовладдя зумовили появу нового періоду безпритульності, жебратства, сирітства та зростання рівня злочинності на теренах України. У 1918 році в Україні організовувались інституційні заклади нового типу – виховні колонії та трудові комуни.

У 1920 році була прийнята «Декларація про соціальне виховання», відповідно до якої, основну роль у захисті дитинства, наданні притулку та створенні навчально-виховних умов для безпритульних дітей та дітей сиріт відводилась **державі**. Даний документ задекларував появу нової інституції для дітей-сиріт – дитячого будинку [2].

Наслідком другої світової війни стало збільшення дітей-сиріт та, відповідно, збільшення інтернатних установ для подолання дитячої безпритульності. Структуру тогочасної системи державної опіки склали будинки малюка (для дітей до 3 років), дошкільні дитячі будинки (від 3 до 7 років), шкільні (від 7 до 14 років), змішані (об'єднували дітей дошкільного і шкільного віку), спеціальні (для дітей, батьки яких загинули в боротьбі з фашизмом). Оскільки радянська система опіки відкидала можливість сімейної опіки над такими дітьми через важке повоєнне становище населення та ідеологічні мотиви, зростала потреба створення шкіл-інтернатів.

У 1956 році з'являються нові інституції для догляду та виховання дітей – школи-інтернати. До них зараховували дітей-сиріт, дітей матерів-одиначок, та інших дітей з соціальними потребами. Ці заклади надавали можливість одночасного проживання та отримання освіти.

В подальшому усі дії держави були направлені виключно на удосконаленням внутрішніх процесів функціонування даних закладів у плані матеріального та методичного забезпечення навчально-виховного процесу, створенням шкіл-інтернатів відповідно до спеціальних потреб різних соціальних категорій дітей.

В 1969 було прийнято Кодекс про шлюб та сім'ю України, де відповідно до статті 5 регламентувалось, що відповідно до Конституції України сім'я перебуває під захистом держави. Держава виявляє піклування про сім'ю шляхом створення і розвитку широкої мережі родильних будинків, дитячих ясел і садків, шкіл-інтернатів та інших дитячих закладів, організації і вдосконалення служби побуту та громадського харчування, виплати допомоги в разі народження дитини, надання допомоги і пільг самотнім матерям і багатодітним сім'ям, а також інших видів допомоги сім'ї.

Вказаний Кодекс про шлюб та сім'ю України втратив чинність з 01.01.2004 року крім розділу V "Акти громадянського стану" на підставі Сімейного Кодексу N 2947-III (2947-14) від 10.01.2002, ВВР, 2002, N 21-22, а Розділ V "Акти громадянського стану" втратив чинність на підставі Закону N 2398-VI (2398-17) від 01.07.2010.

Отже, будучи з 1991 незалежною державою, Україна ще 13 років керувалась Кодексом про шлюб та сім'ю України, яким, зокрема, визначалось створення та розвиток широкої мережі шкіл-інтернатів як вияв піклування про сім'ю.

Однак, зміна напрямку державної політики в сфері захисту прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування все ж відбувалась, хоча і дуже поступово.

Слід зазначити, що у 1991 України ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини, яка є основоположним міжнародним документом, що визначає головні вектори роботи держави у сфері охорони дитинства. Ратифікувавши вказану Конвенцію про права дитини України взяла на себе зобов'язання, що визначено, зокрема, в статті 3: «В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів. Держави-учасниці забезпечують, щоб установи, служби і органи, відповідальні за піклування про дітей або їх захист, відповідали нормам, встановленим компетентними органами, зокрема, в галузі безпеки й охорони здоров'я та з точки зору численності і придатності їх персоналу, а також компетентного нагляду».

Однак, дійсне активне застосування норм вказаної Конвенції про права дитини в Україні почалося лише після 2004.

Саме з цього часу можливо побачити перші реальні кроки України щодо імплементації в національне законодавство положень Конвенції ООН про права дитини, а також міжнародних стандартів і пріоритетів Стратегії Ради Європи з прав дитини.

В 2004 році вступив в силу новий Сімейний кодекс України, завданнями якого визначалось: зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб; утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї; побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки; забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

Відповідно до ст. 5 Сімейного кодексу України визначається, що Держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї. Держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство. **Держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини.** Держава бере під свою охорону кожну дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування.

Очевидним є той факт, що напрямок держави в питанні захисту прав та інтересів дітей був змінений й замість покращення функціонування дитячих будинків та інтернатних закладів, законодавчо було передбачено створення сімейних форм виховання для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування як альтернативи інтернатним закладам.

Так, в Розділі IV Сімейного кодексу України передбачено такі форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування:

- Усиновлення (глава 18);
- Опіка та піклування (глава 19);
- Патронат над дитиною (глава 20);
- Приймна сім'я (глава 20-1);
- Дитячий будинок сімейного типу (глава 20-2).

Якщо усиновлення й опіка та піклування дітей сиріт, і дітей, позбавлених батьківського піклування для України було не новим явищем, то патронат над дітьми, прийомні сім'ї та ДБСТ тривалий час існували лише на папері. Причиною цього була неактивна популяризація сімейних форм виховання для дітей сиріт, і дітей позбавлених батьківського піклування та відсутність відповідної законодавчої регламентації вказаних форм сімейного влаштування дітей.

З аналізу законодавства України вбачається, що на теренах незалежної України положення про дитячий будинок сімейного типу було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1994 р. N 267. Відповідно до вказаного Положення Дитячий будинок сімейного типу визначався як пріоритетною формою виховання та турботи про дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Метою створення дитячого будинку сімейного типу визначалось подальше посилення державної допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, забезпечення якнайповнішого поєднання громадських, колективних і родинних форм виховання.

В Положенні про дитячий будинок сімейного типу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. N 564, метою створення дитячого будинку сімейного типу є забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Положення про прийомну сім'ю вперше з'явилося на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 2 березня 1998 р. N 241 «Про проведення експерименту з утворення прийомних сімей в Запорізькій області та затвердження Положення про прийомну сім'ю» з метою створення нової форми родинного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечення найбільш повного захисту їх інтересів. Відповідно до вказаної постанови КМУ було вирішено провести експеримент з утворення прийомних сімей в Запорізькій області та затвердити Положення про прийомну сім'ю. Відповідно до Положення про прийомну сім'ю Приймна сім'я є формою родинного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Метою утворення прийомної сім'ї є влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у сім'ї для формування у родинному колі повноцінних особистостей.

В 1999 експеримент з утворення прийомних сімей, запроваджений постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 1998 р. N 241 "Про проведення експерименту з утворення прийомних сімей в Запорізькій області та затвердження Положення про прийомну сім'ю" в Автономній Республіці Крим, Львівській, Одеській, Харківській областях та у м. Києві.

В подальшому з метою розширення практики утворення прийомних сімей як нової форми сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, Кабінет Міністрів України визнав позитивними результати експерименту з утворення прийомних сімей в Автономній Республіці Крим, Запорізькій, Львівській, Харківській областях та у м. Києві і постановив забезпечити розширення цієї практики в усіх регіонах, затвердивши 26 квітня 2002 постановою № 565 Положення про прийомну сім'ю. Метою утворення прийомної сім', відповідно до вказаного положення, є забезпечення належних умов для зростання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом влаштування їх у сім'ї на виховання та спільне проживання.

В Сімейному кодексі України відповідні положення, що регламентували створення та функціонування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, з'явилися лише в лютому 2006.

В той же час, порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя для реалізації норм Сімейного кодексу України щодо патронату над дитиною було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 148.

Проте, вже на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2021 № 893 попередній порядок було скасовано та затверджено новий Порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя, де метою патронату над дитиною є забезпечення захисту прав дитини, яка через складні життєві обставини тимчасово не може проживати разом з батьками/законними представниками, надання їй та її сім'ї послуг, спрямованих на реінтеграцію дитини у сім'ю або надання дитині відповідного статусу для прийняття подальших рішень з урахуванням найкращих інтересів дитини щодо забезпечення її права на виховання в сім'ї або в умовах, максимально наближених до сімейних.

Таким чином, вбачається, що за часи незалежності, України змінила свою державну політику у сфері захисту прав дитини, визнавши сімейні форми виховання для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування більш сприятливішими для належного виховання та розвитку дитини. Проте неузгодженість дій держави в цій сфері щодо створення законодавства, необхідної координації дій між законодавчою та виконавчою гілками влади, відсутність просвітницької роботи серед суспільства, тощо призводить до повільних змін у системі влаштування, виховання, соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Намагаючись комплексно підійти до проблеми захисту прав та інтересів дітей, 05.03.2009 Законом України була затверджена одна з перших програм «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року, відповідно до якої, Україна як член міжнародного співтовариства бере участь у діяльності зі створення сприятливого для дітей середовища, в якому гідний розвиток і захист їх прав забезпечується з дотриманням принципів демократії, рівності, миру, соціальної справедливості з урахуванням моральних засад та традиційних цінностей українського

суспільства, спрямованих на зміцнення сім'ї та морального здоров'я дітей в Україні. Для реалізації вказаної програми законодавець мав при підготовці проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік передбачати видатки на забезпечення виконання заходів Програми.

Фактично за результатами виконання вказаної програми мало бути здійснено в повній мірі: запровадження на державному рівні системи захисту дітей та збереження їхнього здоров'я; створення умов для повноцінного життя в суспільстві дітей-інвалідів та дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, для здобуття ними освіти, для їх подальшого працевлаштування; активізація процесу формування у дітей здорового способу життя, забезпечення їх широкого залучення до фізичної культури і спорту; створення системи надання дітям психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, юридичних, інформаційних та інших послуг незалежно від місця проживання; забезпечення збереження та зміцнення матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я, освіти і культури; реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; розроблення та запровадження механізму фінансування потреб дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за принципом "гроші ходять за дитиною"; поширення практики сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; створення умов для активізації національного усиновлення; здійснення захисту дітей-біженців; посилення боротьби з торгівлею дітьми, здійснювання їх захисту від сексуальної експлуатації, інших форм жорстокого поводження; активізація діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадськості щодо підтримки сімей з дітьми; пропагування національної культури та духовної спадщини, національно-патріотичного виховання дітей, проведення роботи виявлення та підтримки обдарованих дітей; забезпечення широкої участі дітей у житті суспільства; активізація діяльності територіальних громад із захисту прав дітей; забезпечення поширення соціальної реклами та широкого висвітлення в засобах масової інформації питань соціально-правового захисту дітей, отримання положень Конвенції ООН про права дитини.

За результатами оцінки виконання та досягнення поставлених завдань програми "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 року в Україні була запроваджена Державна соціальна програма "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2021 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 № 453. Метою вказаної державної Програми є забезпечення послідовної імплементації положень Конвенції ООН про права дитини, розбудови ефективної системи захисту прав та інтересів дитини на рівні територіальної громади в умовах децентралізації, створення дружнього до дітей середовища відповідно до міжнародних стандартів та пріоритетів Стратегії Ради Європи з прав дитини (2016—2021 роки), а також досягнення Цілей Сталого Розвитку, затверджених Резолюцією Організації Об'єднаних Націй 70/1 "Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року", у частині дотримання прав дітей.

Для реалізації найголовнішого завдання держави у сфері охорони дитинства щодо зміни існуючої системи інституційного догляду та виховання дітей, яка не відповідає реальним потребам дітей та сімей з дітьми, і створення умов для повноцінного виховання та розвитку дитини в сім'ї, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09 серпня 2017 № 526-р була затверджена «Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей» на 2017-2026 роки. Держава ще раз наголосила, що система інституційного догляду та виховання дітей є не лише затратною, а також неефективною та шкідливою як для самої дитини, так і для її сім'ї та суспільства в цілому. Особливо негативними є наслідки такого догляду та виховання для дітей віком до трьох років, у яких найбільше спостерігається затримка фізичного та психоемоційного розвитку.

При цьому держава усвідомлює, що відсутність єдиного бачення реформування системи інституційного догляду та виховання дітей призводить до того, що на практиці змінюється лише назва або тип закладу, "реформовані" заклади залишаються закладами цілодобового і довготривалого перебування дітей, а кількість категорій та вік дітей, які можуть до них направлятися, збільшується.

Таким чином, існує потреба у консолідації зусиль держави, інститутів громадянського суспільства в реформуванні системи інституційного догляду та виховання дітей.

Отже, не дивлячись на правильно обраний напрямок держави в сфері захисту прав та інтересів дитини, в тому числі щодо необхідності реформування системи інституційного догляду та виховання дітей й створення умов для повноцінного виховання та розвитку дитини в сім'ї, втрачається можливість досягнення реалізації поставлених завдань через недостатність чітких та узгоджених між собою нормативно-правових актів, спільних та впорядкованих дій між різними органами державної влади та органів місцевого самоврядування, установами та організаціями у сфері захисту прав дитини, відсутність належного освітнього ресурсу у підготовці належних і професійних кадрів, недостатність фінансової підтримки державою територіальних громад в цій сфері, тощо.

Окрім реформування інституційних закладів, в яких виховуються діти, держава має вживати активних заходів щодо утвердження світогляду (ідеології) суспільства в питаннях відповідального батьківства.

В Національній стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки далеко не першою ціллю визначено забезпечення участі суспільства у реалізації вказаної стратегії.

Так, держава визнає, що для реалізації вказаної стратегії необхідне формування суспільної думки щодо важливості виховання та розвитку дитини у сім'ї, неприпустимості розлучення дитини з батьками через особливості її розвитку, негативних наслідків інституційного догляду та виховання для дитини та суспільства в цілому, важливості ролі територіальної громади в забезпеченні найкращих інтересів дітей.

Однак, як це реалізується в реальному житті.

Вважаю, що світогляд суспільства в питаннях відповідального ставлення до дитини, важливість її розвитку в сім'ї, має особливе значення в розвитку держави.

Світогляд (ідеологія) виступає у ролі цілісної всеохоплюючої системи, яка визначає зміст суспільної життєдіяльності громадян, а відтак і основні напрями формування та реалізації державної політики. Ідеологія слугує саме для того, щоб запропонувати зміни в суспільстві або задекларувати прихильність певним ідеалам, реалізація яких виступає стратегічним пріоритетом здійснення державної політики.

Якщо поглянути до Кодексу про шлюб та сім'ю України, його завданнями визначалось даліше зміцнення сім'ї; побудова сімейних відносин на добровільному шлюбному союзі жінки і чоловіка, на вільних від матеріальних розрахунків почуттях взаємної любові, дружби та поважання всіх членів сім'ї; виховання дітей сім'єю з обов'язковим піклуванням батьків про їх здоров'я, фізичний, духовний, моральний розвиток, навчання і підготовку до праці; всемірна охорона інтересів матері і дітей; виховання почуття відповідальності перед сім'єю.

Виходячи із змісту статті 1 Сімейного кодексу України регулювання сімейних відносин здійснюється цим Кодексом з метою:

- зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб;
- утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї;
- побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки;
- забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

Отже, відповідно до Кодексу про шлюб та сім'ю України виховання дітей сім'єю з обов'язковим піклуванням батьків про їх здоров'я, фізичний, духовний, моральний розвиток, навчання і підготовку до праці визначалось як одне із головних завдань держави. В той час навіть не розглядалось питання про необхідність законодавчого закріплення обов'язку батьків забрати дитину з пологового будинку, адже держава здійснювала усі необхідні заходи щодо виховання почуття відповідальності у особи перед сім'єю.

В Сімейному кодексі України, в якому з одного боку регламентовано забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, з другого, з'являється стаття, що регламентує обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку.

Так, відповідно до статті 143 Сімейного кодексу України визначено, що Мати, батько дитини, які перебувають у шлюбі, зобов'язані забрати дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я. Мати, яка не перебуває у шлюбі, зобов'язана забрати дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я. Батько, який не перебуває у шлюбі з матір'ю дитини, батьківство якого визначено у свідоцтві про народження дитини або визнано за рішенням суду, зобов'язаний за повідомленням служби у справах дітей, що здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, забрати дитину для утримання та виховання з пологового будинку або з іншого закладу

охорони здоров'я, якщо цього не зробила мати дитини. У разі якщо батько не перебуває у шлюбі, він набуває статусу самотнього батька. Дитина може бути залишена батьками у пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я, якщо вона має істотні вади фізичного і (або) психічного розвитку, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення. Якщо батьки не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я, забрати дитину мають право її баба, дід, інші родичі з дозволу органу опіки та піклування.

Але, якщо держава визначає, що кожна дитина має бути забезпечена сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку, то хіба можливо допускати, що батьки, народжуючи дитину, можуть залишити її в пологовому будинку, хіба це свідчить про почуття відповідальності дорослих осіб перед новонародженою дитиною? Чи відповідає ця норма права Конституції України, принципу «найкращих інтересів дитини» та міжнародним договорам.

Ще у 2011 році Комітет з прав дитини висловив своє занепокоєння тим, що Сімейний кодекс України звільняє батьків від відповідальності за залишення дитини у пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я, якщо вона має істотні вади фізичного і (або) психічного розвитку, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення. Комітет з прав дитини наполегливо рекомендував внести зміни до ч. 3 ст. 143 Сімейного кодексу України з метою приведення його у відповідність до приписів статті 9 Конвенції про права дитини.

За 10 років з моменту зауважень щодо існування вказаної норми права Україна не спромоглася привести вказану норму до приписів статті 9 Конвенції про права дитини.

А отже весь цей час в суспільстві утверджується ідея про безвідповідальне ставлення батьків до своїх батьківських обов'язків. Неможливо одночасно доводити ідею необхідності влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в сімейні форми виховання, при існуванні права у батьків залишати своїх дітей у пологових будинках.

Висновки. Висвітлені проблеми ще раз доводять необхідність утвердження розуміння того, що передусім найкращі інтереси дитини мають лежати в основі правового регулювання сімейних правовідносин. Однак самим лише удосконаленням законодавства неможливо вирішити існуючі проблеми захисту прав та інтересів дитини в сучасному світі. Для цього необхідний комплексний підхід у різних сферах діяльності держави з використанням міжвідомчої координації різних галузей, передусім діяльності психологів, педагогів, соціальних працівників, лікарів, працівників служб у справах дітей, тощо.

Література:

- 1.Потопахіна О. М. Соціальний захист дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа: Монографія. Одеса: Фенікс, 2009. 2004 с.
- 2.Ярмолинська І.В. Історичні передумови виникнення закладів інституційного догляду та виховання дітей. Хмельницьк: Хмельницького університету управління та права, 2015
- 3.Кодекс про шлюб та сім'ю України, 1969.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07#Text>

4.Сімейний кодекс України, 2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/conv#Text>

5.Державна соціальна програма “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2021 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 № 453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-п#Text>.

6.Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2021-р#Text>.